International Journal of Sanskrit Research
अनन्ता

ISSN: 2394-7519
IJSR 2023; 9(1): 01-03
© 2023 IJSR
www.anantaajournal.com
Received: 01-10-2022
Accepted: 04-12-2022

G Jayalakshmi
Ph.D Scholar, Department of Sanskrit and Indian culture, SCSVMV, Deemed to be University, Enathur, Kanchipuram, Tamil Nadu, India

Dr. Sujatha Raghavan
Asst. Professor, SCSVMV University, Enathur, Kanchipuram, Tamil Nadu, India

विशिष्टाद्वैतवेदान्तमतानुसारम् ईश्वरतत्तवम्

G Jayalakshmi and Dr. Sujatha Raghavan

प्रस्तावना

वेदः अपौरुषेयः इति। वेदानाम् अपौरुषेयत्वम् इति जगत् विदितम्। अखिलं विश्वस्य मूलाधारः वेदः सिद्धम्। वेदानाम् अन्तः वेदान्तः। वेदान्त इत्यस्य अपरः नाम उपनिषद् इति। तत् वेदान्तस्य त्रयमतम्। द्वैताद्वैतविशिष्टाद्वैतम् इति। अन्तिमाधारभूतः विशिष्टाद्वैतम्। वैदं नाम अस्ति इति अर्थः सिद्धः इदं मतमपि अस्ति इति सिद्ध्यति।
अस्य मतस्य सिद्धान्तः वेद श्रुतयः। मूलाधारे वेदश्रुतिमिव अस्य मतस्य आरम्भः।
श्रीमल्लक्ष्मण योगिनस्तु भुवनं सत्यं दधीचः श्रियः
कान्तो ब्रह्म स एव सोऽखिल-त नीः भिन्नास्तथः चेतनाः।
सत्या संश्रुति – निग्रहकृतामुखिस्तु भक्त्यादिना तत् प्राप्तिः परमे पदे तदरुभूत्याख्येति संचक्षते।।
सर्वदा अस्ति मतमिदम्। श्रीमद्रामानुदाचार्यस्य आगमने काले एव इदं मतम् आगतम् इति न। पूर्वमेव वृन्दबोधायनव्यासभीरुचिगुहदेवटङ्कर द्रमिडाचार्यपराङ्कुशः, नाथमुनि, ब्रह्मनन्दी, यामुनाचार्यादयः महान्तः सिद्धान्तः आप्तः। प्रति सूचनायां स्वस्वभाषायां निष्कासने इदं मतं प्रतिपाद्यते।
अस्यै स्वमतस्य सिद्धान्तस्य व्यारथानमुखमिव भगवद्गीता, ब्रह्मसूत्राणि व्याख्याने अर्थं लिखितमस्ति। एतयोः उपनिषद् तत्वाः आगमने सपरः उपनिषदां नालिखत्। परं स्वकथनस्य बृहद्रूपेण ग्रन्थेषु लिखिते सारेण स्वीकृत्य निज तत्वग्रन्थान् स्वस्य दर्शनस्य पादरक्षणाय लिखितवन्तः।
विशिष्टाद्वैततत्वाः सर्वे द्राविडाक्षरमन्त्राः, द्वयं, चरमश्लोकादयः मन्त्रार्व निहितमस्ति।
भेद श्रुतयः अर्थेण प्राप्ते द्वैत मतम् विहितम्। 'अभेद श्रुतयः' प्राप्ते अर्थे अद्वैतम् उत्पद्यते। 'घटक' श्रुतयः प्राप्तं भेदाभेद श्रुतयोः विरोधि अर्थे प्राप्तं पूर्णब्रह्म सूत्राख्यानेन, परिपूर्णवेदसम्मततया श्रीमद्रामानुजाचार्यः स्वदर्शनेन लब्धवान्।

अद्वैतमतम् विशिष्टाद्वैतमतम् च

स्वस्यपूर्वजन्मे श्रीशङ्कराचार्यः असमाधाने सः स्वपूर्वं वैष्णवाचार्यपीठालङ्कृते विराजमाने श्रीमद्यामुनाचार्यः मनोभावे निवारणार्थं विशिष्टाद्वैतम् प्राप्तम्। अस्यै प्रस्थानत्रयार्थाय व्याख्यां प्रसाधितम्।
श्रीमद्शङ्कराचर्येण उक्तानुसारेण अद्वैतं इति न द्वयम् अर्थम्। मुनि इति श्रीमद्रामानुजाचार्येण अन्वीक्ष्य विशिष्टाद्वैतम्। विशेषतः अद्वैतम् भवति योग्यार्थे मुनीनाम् इति। शङ्कराचार्येण उक्तम् अपरः ब्रह्मम्। प्रकृतिजीवयोः ब्रह्मं मिश्रितम् इति एकः विशेषरूपेण ब्रह्मणः उक्ते विशिष्टाद्वैतम् इति रामानुजाचार्यः।

Corresponding Author:
G Jayalakshmi
Ph.D Scholar, Department of Sanskrit and Indian culture, SCSVMV, Deemed to be University, Enathur, Kanchipuram, Tamil Nadu, India

केवलं ज्ञानम् ब्रह्ममेव इति शङ्कराचार्यः। ज्ञानवान् एकं ब्रह्मम् इति रामानुजाचार्यः। जगत् माया नास्ति इति शङ्कराचार्यः। जगत् सत्यं माया नाम प्रकृति इति अयमाचार्यः। जीव ब्रह्म एव इति एकं चैतन्यमेव इति शङ्करः। जीवः – ब्रह्म – प्रकृति इत्यादयः त्रयस्तत्वाः पृथक् पृथक्। एतत्त्रयमेव सत्यं, नाशरहितः। ब्रह्म सहैव अपर द्वयं संबन्धः इति। अयं बन्धः नवविधः। अर्थात् चिदचिद सम्मिल्य विशेषतः ब्रह्मैव सत्यम् इति रामानुजाचार्यः।

मोक्षः – श्रीमन्नारायणेव तत् तत्वं ब्रह्मं भक्तिं – शरणागति। तत्संबन्धित प्राप्तं मार्गः भवति। भौतिकम् इत्यस्य अपरः वैकुण्ठादि। अस्य लोके सर्वदा अस्य कैङ्कर्यं कृत्वा तम् अनुभावितः आनन्दमयः भवन्नेव। मोक्षः मुक्ति इति उपरि स्थितिः भवति।

एतं परमपुरुषोत्तमः सर्वशास्त्राः उच्यन्ते। सायुज्यं नाम सोक्तः। अनुभावकस्य गुणं प्राप्ते सायुज्ये इति। तद्दशः अनुभूयमाने गुणे प्राप्ते जने 'सयुक्' इत्यर्थः। मोक्षे ब्रह्मसहैव मुक्ताः जीवाः ऐक्यं युक्ते आनन्दं प्राप्तवन्तं द्वये एकाकी एकेन अनुभवी 'सयुक्' भविष्यन्ति।

अर्थात् क्षीरं दधि भविष्यति एवमिव जीवः ब्रह्म न भविष्यति। नायक-नायिका एकेभावे ऐक्यं एकाकी एकेन अनुभवति इति स्वगुणेन ब्रह्मप्राप्त्ये आनन्दे ब्रह्ममिव समं साम्ये "समानरसम्" इति न।

भगवद्गीतायां अपि श्रीकृष्णेन "मम साधर्म्य मा गताः" इति उक्तम् भवति। "मम समारसमान स्थितौ धर्मं प्राप्नोति" इति अर्थः। "अहमादि विमुक्तः" इति न उक्तम्। अतः 'सायुज्यम्' इति द्वयैनस्थितौ भगवन्निव अस्य ज्ञानानन्दादयः समरूपेण ऐक्यं भविष्यति इति अर्थः।

मोक्षोपायः – विशिष्टाद्वैतमतावलम्बी एवमेव मतानुष्टानाः अनुष्ठीयताम्। कर्तव्या इति वेदविदित नित्यकर्मानुष्ठानम्। ऋणादयः भगवतः आज्ञया त्यागं विनैव अनुष्ठीयमानम्। तदा कर्मफलादिनाम् इच्छा मा कुर्यात्। कर्मादीनामेव प्रेम्णा कर्त्तव्यादिनः कुर्याद्।

एवं दिवसादिनां कालक्षेपे भगवतः अपराधम् न कर्त्तव्या। ईश्वरस्य अपचारादिनां, कर्मानुष्ठाने अकरणम्, आस्तिकात् अपरः असुरगुणादिनां प्रतिपुलितः कर्मानानुष्ठानम्, ईश्वरस्य अप्रिय ईशविरोधः भवति। एते व्याख्यारहिते अनुष्ठाने ईश्वरं प्रति अभिचारमानं भविष्यति।

एवं कश्चिदेन अपचारः न भूयमाने सति शीलेन मरणकाले शरीरं त्याज्ये, स्वस्य हृदि विराजमाने परमात्मनि ऐक्यं भविष्यति।

तथैव तस्य जीवस्य पापानि तं दुःखानि दत्तकस्य, पुण्यानि तं सत्कार्यवादिनां प्रतिगच्छति।

ततः मुक्तिकाले गच्छता मार्गे सूक्ष्मनाड्याम् प्रविश्य हृदयात् शिरसि स्थितौ ब्रह्मरन्ध्रं गत्वा शरीरं त्यक्त्वा बहिः गच्छति। निर्भय विष्णु भगवान् अमानवं नीत्वा गच्छति अर्चिरादि मार्गं गत्वा भौतिकलोकं च अप्राकृत वैकुङ्ठलोकस्य अन्तिमभागे स्थिते 'विरजा' नदी पारयित्वा सूक्ष्म शरीरं परित्यजति।

पञ्चभूतरहितं अप्राकृत शरीरं प्राप्नोति दिव्यालङ्कृत सहित ज्ञानं विस्तीर्य वैकुण्ठे प्रविशति। तत्र नित्यसूर्यः बन्धरहितं, मुक्तजीवस्य उपरि आत्मा नूतनम् आगते मुक्तं जीवं स्वागतेति।

सौन्दर्यालङ्कारमणिप्रवालोज्जवल सहस्त्रपादमण्डपे सप्रपञ्च शयने अधिवास शेषनागासनात् भगवान् श्रीमन्नारायणं नमस्कृत्य अनुभावितः सर्वेक्षेत्रे च, सर्वे स्थिते एव च सर्वदा समये उपरि कैङ्कर्यान् कर्त्तव्ये आगते आनन्दमयमान भगवन्तं सदृश अष्टाः गुणाः चतुर्भुजाः सहितमानं, सृष्टिस्थितिसंहार इति त्रयकार्यं रहित अपरे भगवतः जीवनज्ञानज्ञानानन्दम् च इत्यादीनाम् एकं विश्वस्यसुखदुःखादिलोके पुनरागमने नागतः भगवन्तं विना अन्य भूयमाने स्थिते इति निरन्तरानन्दम् अनुभवति।

इदं मोक्षं केवलं विशिष्टाद्वैतीमात्रमेव। ईश्वरः एकमेवः भवति।

अस्मिन् तत्त्वे परमात्मा श्रीमन्नारायणः एव। ततः परं अनेकाः जीवाः भवन्ति। प्रकृति पृथक्। जीवाः ज्ञानयुक्तेन अणुप्रमाणेन भवन्ति। प्रकृतादयः जडं बुद्धिरहितम्। जीवानां पूर्वं जन्मकर्मानुसारिन् अज्ञानेन अनादिकाले चलति इति। इयं प्रकृति अचित्, जीवाः 'चिद्' इति च कथ्यते। परमात्मा ईश्वरः भगवान् इति कथ्यते। इदं पृथक् पृथक् तत्वान् विहितमानरहित सम्बन्धितः।

जीवाः चित्, प्रकृति अचित् च इति परमात्मनः भगवतः शरीरं सम्बन्धितः भवति। अतः एव चित् अचित् च विशेषमान भगवान् अस्ति इति विशिष्टाद्वैतं भविष्यति।

एवमेव निज केवलं एकमेव अस्ति इति परमात्मनः कलियादि गुणाः भवति।

एकदेवस्य अनुष्ठानम्

सौशील्यगुणसहितं नारी स्वपतिं विना अपरं प्रेम्णः विचिन्त्य नमस्करोति इतीव विशिष्टाद्वैतवादिनः श्रीमन्नारायणं विना अपरः पृथक् देवान् न स्तौति।

एकेव, नारायणात्परः, श्री वैष्णवाः न स्तौति। स्वयमेव नारायणेन दत्तं सुखं मुक्ति साक्षात् परदेवता। स एव सुखं ददाति स एव मुक्तिं ददाति।

यः देवं प्रति वन्दनां करोति सः तत् देवं प्राप्नोति। यः पितृलोकं स्तौति सः पितृलोकम् एवं प्राप्यते। यः भूतगणान् स्तौति स एव मुक्ति अपरं भूतः भविष्यति। यः

भगवान्नारायणं नमस्करोति अनुष्ठीयते च सः भगवन्नारायणं प्राप्नोति।

सर्वानां देवानां अन्तर्यामिरूपेण भूयमाने नारायणः तत् – तत् देवं संस्तूयमाने अल्पफलप्राप्ति एव भवति।
विशिष्टाद्वैतस्य मुख्य लक्ष्यः मोक्षप्राप्ति एवः तत् तत् देवान् देव्याः अनुष्ठानेन विनैव भगवान्नारायणम् एव नमस्कुरु। तान् प्रतिरेव किमपि प्रार्थय इति कथितं विशिष्यद्वैतमतः। अयं मतं अपरमतं न निन्दति। अयं मतं केवलं भगवान्नारायणः अस्ति इति। अस्य वन्दनां कृत्वा फलं प्राप्नोति इति अस्य मतस्य विचारः।

एकं मन्त्रम्, एकः गुरुः, एकः देवः इति स्थितौ मानवाः मनसेकं भविष्यति कार्यं सिद्ध्यति। एनं न अवगमने विशिष्टाद्वैती अन्यान् देवान् न इच्छति द्वेषः इति मा चिन्तय।

परमात्मनः पञ्च स्थितयः
एतावत् उपरि परमात्माः पञ्च स्थितौ तिष्ठन्ति। इदं पाञ्चरात्रः। अयं वेदः अपि। भगवान् पञ्च रात्रौ स्वम् अनुष्ठित मार्गमपि, स्वस्य स्थितयः ऋषिणाम् उपदेशाः पाञ्चरात्रं भवति। इदम् आगमम् अपि।

परमात्मा पञ्चस्थितयः → 1) पर 2) व्यूह 3) विभवः 4) अन्तर्यामी 5) अर्चावतारः इत्यादयः भवन्ति।

1) परः → भौतिकतत्वादन्यादपरः त्रिकालं कालमेकं भविष्यति। श्रीभूमिदेवी नीलादेवी सहितं सौन्दर्यमणिमण्डपे तिष्ठन्ति। पवित्रशंखश्चक्रगदादयः आयुधसहितमपि विविधाः आभूषणालङ्कारसहितैः विद्यते। तत्र श्री गरुडादिशेष विश्वक्सेनादि संसारे एव न भूयमाने सति नित्यसूरयः इति नामभिः सदैव सामगानैः गीयन्ते। आगताः जीवात्मनः कैङ्कर्यादयः अनुभवितः विद्यते दिव्यदेशादि मङ्गलरूपी शुद्धसत्तवमय ज्ञानस्वरूपं भवति। एनं अपि परब्रह्मं वासुदेव इति नाम्ना उच्यन्ते।

2) व्यूहः → विश्वस्य उत्पत्तिस्थितिलयं च ध्यातव्य पूजिता चतुःस्वरूपं विद्यन्ते – 1) वासुदेवः 2) प्रद्युम्नः 3) अनिरुद्धः 4) सङ्कर्षणादयः। ब्रह्मामहेशादिवत्। वासुदेव एव श्रीमन्नारायण भवति।
पाञ्चरात्रादिकरणैः जीवोत्पत्ति कृतैः विना श्रीमद्शङ्कराचार्यः किमपि द्रष्टुं अशक्यः इति।

3) विभवः → इदं परमात्मनः स्वीकृत्य अवतारस्वरूपं दर्शयति। कच्छपरूपेण कूर्मावतारः, मीनरूपेण मत्स्यावतारः, वराहरूपेण वराहावतारः, नृसिंहावतारः, रामावतारः, कृष्णावतारः इत्यादयः तत् तत् शरीरं धारयन् अलङ्कते संसारे अवतरिष्यति। एतत् सम्बन्धि कृष्णः भगवद्गीतायाम् उक्तं अस्ति। धर्मरक्षणाय, साधुजनान् कृपापात्रं भूत्वा दुरात्मानं दण्डयति इति अवतारान् स्वीकरोति।

4) अन्तर्यामी → अन्तर्यामी नाम प्रति शरीरे स्थिति। जीवात्मनि स्थितः परमात्मनः शरीरेः जीवरूपेण भवति। हृदि तस्य रूपं जीवति। एनं जीवस्य पापानि न बाधते।

5) अर्चावतारः → विविधविग्रहादि वयं मन्दिरेषु स्वरूपाः पाषाणे स्थिताः। स्वर्णरजतपञ्चलोकादि वस्तुनः रूपं भगवन्तं कृते मूर्त्तिरूपी निर्मीयते। तत्र भगवान् विराजमानं भवति।

इदं तत्वरूपी मन्दिरे स्थितौ नमस्कारं कश्चिद् स्वरूपे एकसत्यरूपमानं देवस्य वासं करोति इति सिद्धम्।
परवासुदेवं समः देवस्य पूर्णस्थिति अर्चावतार एव भक्तान् प्रसादनीयम् इति तैः निर्माणपूर्णं भूत्वा तत् मूर्तिस्वरूपं, भौतिकवादिनः तत्परः रूपं तिष्ठति कालं देशम् इत्यादयः यथा मन्दिरेषु जीवन्ति। भक्तैः इच्छया वस्तुनः स्वरूपाः प्राप्नोति।

Reference

1. The Philosophy of Visishtadvaita - Sri PN Srinivasa Chari – Edition; c1943.
2. Advaita, Visishtadvaita- Sri SM Srinivasa Chari – Edition; c1976.
3. The Philosophy of Visishtadvaita - Sri SM Srinivasa Chari – Edition; c2007.
4. Vedantasara - Sri Sadananda & Sri Sarvapriyananda - Edition; c2014.
5. Yatindramatadipika - Sri Srinivasadasa & Swamy Adidevananda – Edition; c1949.